

Людмила Колісник

ПЕДАГОГІЧНИЙ ТАКТ – ОСНОВА ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ СТУДЕНТА ВИЩОЇ ШКОЛИ

Метою проведеної нами роботи є впровадження найбільш ефективних засобів впливу на особистість, психологічних та педагогічних умов, які сприяють розвитку педагогічного такту та становлення педагогічної майстерності майбутнього педагога.

Тисячі професій народжуються і вмирають. Але живуть і до цього часу найдавніші з них – хлібороба, будівельника, лікаря, вчителя. Та й серед цих вічних професій учительська посідає особливе місце: вона – початок усіх професій. Змінюються умови й засоби виховання, та незмінним лишається головне призначення вчителя – навчити людину бути Людиною [1, 10].

В кожній професії є щось особливе, що відрізняє її від інших професій.

У педагога це особливо проявляється у педагогічному такті. Педагогічний такт для нього теж саме, що голос для співака, слух для музиканта.

Саме слово «такт» (від лати. *tactus*) вживається в значеннях «дотик», «форма людських взаємовідносин». Такт – необхідна умова успішного спілкування між людьми. Для тактовної людини характерне бажання поступати так, щоб приносити як можна більше добра і радості іншим людям. Тактовна людина у взаємовідносинах з іншими людьми обережна, уважна. Вона старається поводитися в колективі так, щоб ні необережним словом, ні легковажною поведінкою нікому не зіпсувати настрої.

Педагогічний такт – педагогічна якість педагога, частина його майстерності. Педагогічний такт відрізняється від загального поняття тим, що означає не тільки якість педагога – повагу, любов до дітей, а й уміння вибрати правильний підхід до дітей, тобто – це виховуючий, дійовий засіб впливу.

Педагогічний такт не допускає крайностей у спілкуванні з дітьми. Характеризуючи роботу вчителя К.Д. Ушинський писав: «В школі повинна панувати серйозність, що допускає жарт, але не перетворювати всю справу в жарт; повинна бути ласкавість без приторності, справедливість без прискіпливості, доброта без слабості, порядок без педантизму і, головне, постійна розумна діяльність».

Тактовну людину, як відомо, характеризують такі риси її вдачі, як ввічливість, уміння зрозуміти іншу людину, привітність, уважність, кмітливність, повага до чужої думки, витримка, врівноваженість, почуття гумору. Ці риси особистості повинні бути і у тактовного педагога. До учнів треба звертатися так само ввічливо і з такою ж повагою, як і до дорослих, тільки ще більш уважно і дбайливо. Це треба особливо підкреслити, бо дехто вважає, що поводитися серед дорослих – це одне, а в оточенні учнів – зовсім інша справа.

Однак загальний такт, в життєвому розумінні цього слова, і педагогічний такт не одне і те ж. Не кожна вихована і культурна людина володіє педагогічним тактом. Педагогічний такт – це професійна якість вчителя, скажімо, як лікарська етика у медичних працівників. Він є складовою частиною педагогічної майстерності і набувається разом з педагогічною освітою і педагогічною практикою.

Повага до учнів, дбайливе відношення до їх людської гідності лежить в основі педагогічного такту. Педагогічний такт можна визначити як повагу до людської гідності дитини [2, 18].

Кожний педагогічний засіб, кожне зауваження, яке ми робимо учневі, повинні підіймати авторитет вчителя, або хоч би не підривати його. Важливо не тільки домагатися, щоб учні виконували вимоги вчителя, але і робити це так, щоб уникнути конфліктів.

Викладач, що володіє педагогічним тактом – стриманий, але вимогливий вчитель, вольова і принципова людина, яка ніколи не поступиться своїми поглядами, не буде закривати очі на недопустимі вчинки учнів, не побоїться зробити будь-кому з них саме суворе зауваження, але зробить це уміло, в формі, не принижуючій ні гідність учнів, ні гідність самого вчителя. Роблячи зауваження, яке б різке воно не було, тактовний педагог звернеться саме до гідності учня, підніме її, укріпивши цим і власний авторитет в його очах, і викличе бажання в нього виправитися, стати таким, як того хоче вчитель.

Тактовний педагог володіє великим і активним запасом найрізноманітніших засобів впливу на учнів. Це і сила волі, стриманість, спостережливість, уважність, послідовність, вимогливість, кмітливість, жарт, іронія, кмітливість, гумор, усмішка, погляд, десятки відтінків голосу. Педагоги, які з широкого діапазону способів впливу користуються тільки незначною їх кількістю, втрачають безліч можливостей встановлення контактів з учнями. Є педагоги, що не визнають ніяких компромісних рішень в роботі з учнями. Розмовляють вони в основному на підвищених тонах. Такі вчителі кричать на дітей, коли вони не зрозуміли пояснення педагога, і коли на них напав сміх, і коли в класі не витерта дошка [2, 22].

Наявність великого запасу засобів впливу на учнів ще не означає, що вчитель володіє педагогічним тактом, хоч і є необхідною умовою. Потрібне ще вміння застосовувати кожний засіб впливу відповідно конкретному вчинку і конкретній ситуації.

Кожний засіб хороший на своєму місці. Там, де необхідний жарт, гнів буде смішним і т.д.

Уміння триматися, швидко і правильно реагувати на вчинки учнів особливо необхідне у складних випадках порушення дисципліни, в гострих конфліктних ситуаціях.

Педагогічний такт – це творчість, розумова діяльність, особливе вміння. Тактовний вчитель не тільки володіє великим арсеналом різних

педагогічних засобів, але й уміло, розумно ними користується.

Тактовний педагог, що враховує різноманітні відтінки в поведінці учнів, більш вільно себе відчуває з ними, ніж нетактовний байдужий вчитель. Тактовному вчителю не треба весь час стежити за дітьми. Його відносини з учнями побудовані на довірі і взаємній повазі. Тому він може дозволити собі пожартувати з учнями, зробити кому-небудь з них іронічне зауваження. Все в поведінці тактовного вчителя (його голос, рухи, поза) є природним, Тактовна поведінка з учнями стала його звичкою, невід'ємною рисою його вдачі. Такий вчитель володіє спеціальним умінням спілкуватися з учнями. Цим умінням повинен володіти кожний педагог [2, 26].

Педагогічний такт як форма взаємовідносин з учнями визначається багатьма сторонами особистості вчителя, його переконаннями, культурою поведінки, загальною і спеціальною освітою, запасом відповідних умінь і навичок. Оволодіти педагогічним тактом, не володіючи педагогічною майстерністю загалом, неможливо. Педагогічний такт не засвоюється шляхом завчання, запам'ятовування і тренування. Він є наслідком творчості вчителя, показником гнучкості його розуму. Педагогічний такт вчителя не буває стереотипним.

У різних педагогів він може мати різні форми і вияви. Це залежить від вікових особливостей вчителя, особливостей його темпераменту, характеру і т.д. Педагогічний такт кожного вчителя індивідуалізований. Конкретна математична задача вирішується одним способом, рідко – декількома, а конкретний конфлікт з учнями може вирішуватися багатьма способами. Педагогічний такт кожного вчителя не вкладається в певні схеми і формули, придатні для рішення цілого ряду подібних випадків. Поведінка вчителя з учнями багато в чому залежить від його уміння орієнтуватися в конкретній ситуації, виділити в ній те особливе, чого не було в інших ситуаціях. Не менш важливим є уміння вчителя передбачувати можливу реакцію учнів в кожному конкретному випадку, а реакція учнів у великій мірі залежить від тих відносин, які склалися між ними і вчителем [2, 27].

Один і той же спосіб впливу на учнів у одного вчителя дасть значний ефект, а у іншого – викличе зворотну реакцію. Навіть одна і та ж фраза у вустах одного вчителя може прозвучати для учнів як легка іронія, а у вустах іншого – як образлива насмішка.

Психологічні і педагогічні умови, які сприяють розвитку педагогічного такту педагога, не залежно від його індивідуальних особливостей:

1. Володіння різноманітними засобами впливу на дітей: довірою, справедливістю, витримкою, самовладанням, спостережливістю, уважністю, бризками гумору, дотепністю;

2. Врахування вікових і індивідуальних особливостей своїх вихованців, рівня розвитку та рівня сприймання. Індивідуальний підхід до учнів є однією з основних передумов тактовності вчителя. Тактовний педагог по-

винен знати, наприклад, що діти дошкільного віку, учні молодших класів розгублюються і гірше відповідають тоді, коли вчитель мовчить і ніяк не виявляє свого відношення до їх відповіді, а учні середніх і особливо старших класів, навпаки, нервують, коли їх перебивають, не дають висловити думку до кінця. Важливо також знати, що з різними типами темпераментів потрібен різний тон в розмові (з флегматиком – твердий, з холериком – спокійний, з меланхоліком – м'який). Чим краще педагог буде знати особливості своїх учнів, тим менше буде допускати нетактовності у відносинах з ними.

3. Наявність у педагога психологічних знань, основ моралі, основ етики, уміння бачити моральну суть у вчинках вихованців.

4. Любити дітей, показувати свою любов.

5. Вміти орієнтуватися та вирішувати любі конфліктні ситуації. Вибирати доцільні способи поведінки.

6. Розвивати комунікативні, креативні, організаторські, перцептивні здібності, динамізм, оптимістичне прогнозування, саморегуляцію та інші.

7. Проявляти педагогічний такт на заняттях з дітьми: поважати почуття гідності дитини, бачити в кожному з них творчу особистість, підтримувати їхнє прагнення до самовдосконалення; поєднувати розумну вимогливість із глибокою повагою і довірою; природність і простота спілкування, що не допускає фамільярності, панібратства, запобігання перед тими хто навчається; щирість тону, серйозність без натягнутості, казенної сухості і холодності; використання пауз після постановки запитання; уміння висловлювати розпорядження, вказівки і навіть прохання без упрощування і зарозумілості; іронія та гумор без глузливості; такт при оцінці неправильних відповідей, підбадьорювання та схвалення вдалої діяльності; такт при оцінці недопустимих дій, своєчасна реакція на провину, інтонаційна виразність мови педагога, її емоційно-вольове насичення (без крикливості); при покараннях дотримуватися коректних форм впливу – без докорів, принижуючих насмішок, образ, дріб'язкових причіпок, довгого моралізування; схвалення і заохочення передбачають доцільність заохочення [4, 67].

8. Тактовність педагога при відповідях на запитання: твердість, впевненість і прямота педагога у правильності відповіді; уміння перевести відповіді на запитання у вільний обмін думками, у дискусію; надання точної відповіді в образній формі; виявлення мужності у разі неможливості дати відповідь негайно; у випадку неготовності відповісти на запитання негайно обіцяти дати відповідь на запитання; рішуче відхилення запитання не за темою; уміння своєчасно передбачати характер можливих запитань вихованців і заздалегідь готувати відповіді [4, 68].

Майбутнім педагогам слід пам'ятати про те, що в педагогічній діяльності можуть виникати конфлікти як невідповідність позицій педагога і вихованця.

Тому майбутньому педагогу потрібно враховувати апробовані пра-

вила поведінки в конфліктних ситуаціях, які можуть допомагати в перебудові складних умов, що склалися.

Правило перше – прагнути оволодіти конфліктною ситуацією, це значить розрядити двухсторонню, емоційну напруженість. Почати з себе: позбутися зайвого фізичного напруження, скованості, безсистемних рухів. Міміка, постава, жести виражають не тільки внутрішній стан, а й впливають на нього. І так, зовнішній спокій і витримка.

Правило друге – прагнути зрозуміти мотиви поведінки дитини. Включення смислового аналізу знижує емоційне збудження. Краще висловити розуміння даного положення: «Я розумію твій стан» і т.д. передати свій стан: «Мені боляче...». Не прагніть зразу оцінити чийсь вчинок, а прагніть висловити своє відношення до ситуації, що склалася.

Правило третє – своєю поведінкою вплинути на партнера. Зняти ефективність напруження допомагає мовчазний розгляд обличчя учасника конфлікту, що дає можливість вчителю зосередитись, вивчити його стан.

Правило четверте – узгодити мету. Необхідно як можна раніше усвідомити те, що об'єднує вас з дитиною, побачити спільну точку «розрахунку», взаємодії, продемонструвати її.

Правило п'яте – закріпити свою позицію впевненістю у можливості продуктивного рішення. І після розв'язання конфлікту, подумки повернутися до нього, проаналізувати причини виникнення і можливості попередження конфлікту. Завжди легше уникнути конфлікту, чим погасити його.

Вчителеві не слід боятися конфлікту. Якщо він виникне, треба опанувати технологію поведінки у конфліктних ситуаціях. Найважливішою передумовою неприступності загострення конфліктної ситуації є педагогічний такт учителя [1, 128].

Про головну ознаку вчительського хисту писав В.О. Сухомлинський: «Що було найголовніше в моєму житті? Без вагань відповідаю: любов до дітей» [3, 7].

Молодим педагогам необхідно враховувати, що щирість – це база його міцних контактів з вихованцями. Слід вміти оцінювати свою поведінку, керувати собою, своїми емоціями, поважати дітей, їх індивідуальність, розуміти дитину, підтримувати її позитивні сторони. Молодий педагог повинен вміти показувати себе з кращої сторони, бути спостережливим, розуміти емоційний стан дитини, вірно його тлумачити; контактувати з дітьми (постійні бесіди); зменшувати складні вимоги, хвалити при всіх, гудити наодинці, не жалітися постійно на дітей, не ставити багато претензій, вести цікаві розмови з дітьми, побільше нести радості в сім'ю дитини.

Складниками професіоналізму в будь-якій професії є компетентність та озброєння системою вмінь. У педагогічній діяльності для професіонала замало лише цих двох компонентів. Потрібні певні особисті якості, адже сам педагог є інструментом впливу на учня. Цей інструмент – його душа – має бути чутливим до іншої людини, гуманним у своїх помислах [1, 14].

Педагогічний такт в усій роботі педагога мусить стати предметом спеціально вивчення і дослідження, предметом обговорення на педагогічних радах, об'єднаннях і методичних комісіях.

Кожний, хто присвятив своє життя найважливішій справі людства – вихованню підростаючого покоління, повинен досконало оволодіти педагогічним тактом, одним з найважливіших компонентів педагогічної майстерності. Досконало оволодіти педагогічним тактом – це означає глибше проникнути в специфіку своєї професії, вище піднести загальний рівень навчально-виховної роботи сучасної школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Зязюн І.А. Педагогічна майстерність / І.А. Зязюн. – К. : Вища школа, 2004. – 422 с.
2. Сеница І.Е. Педагогический такт и мастерство учителя / І.Е. Сеница. – М. : Педагогика, 1983. – 247 с.
3. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям: вибрані твори в 5-ти т. / В.О. Сухомлинський. – К., 1977. – Т. 3.
4. Беседіна Л.М. Педагогічна майстерність, активні методи навчання та методична робота в навчальних закладах / Л.М. Беседіна, О.І. Сторубльов. – К. : Логос, 2009. – 203 с.
5. Чернокозов І.І. Педагогическая этика учителя / І.І. Чернокозов. – К. : Радянська школа, 1988. – 218 с.
6. Фіцула М.М. Педагогіка / М.М. Фіцула. – К. : Знання, 2000. – 653 с.